

**UŽÍVANIE ALKOHOLU, SEBAÚČINNOSŤ ODMIETANIA ALKOHOLU VO VZŤAHU
K OČAKÁVANÝM DÔSLEDKOM UŽÍVANIA ALKOHOLU
A JEHO DOSTUPNOSŤOU U ŠKOLÁKOV**

Beata Gajdošová

Abstrakt

Štúdia sa zameriava na skúmanie vzťahov medzi užívaním alkoholu, schopnosťami jeho odmietania, dostupnosťou alkoholu a očakávanými dôsledkami užívania alkoholu. Výskumnú vzorku tvorilo 572 žiakov z 12 slovenských ZŠ (50,1 % chlapcov, priemerný vek = 12,49; SD = 0,59). Na analýzu sme použili binárne logistické regresie a mediačné analýzy osobitne pre chlapcov a dievčatá. Modely pre chlapcov (chi square 35,57, $p < .001$; $R^2 = 12,9 - 17,4$) a dievčatá (chi square 81,54, $p < .001$; $R^2 = 27,8 - 37,1$) potvrdili svoju významnosť. U chlapcov užívanie alkoholu negatívne asociovalo so zručnosťou jeho odmietania a pozitívne s dostupnosťou alkoholu. U dievčat sa potvrdili s užívaním alkoholu významné negatívne vzťahy so zručnosťami odmietania a negatívnymi očakávaniami. Vo vzorke dievčat sa potvrdili s užívaním alkoholu významné pozitívne vzťahy s pozitívnymi očakávaniami a dostupnosťou alkoholu. Negatívne aj pozitívne očakávania sa potvrdili ako mediátory vzťahu užívanie alkoholu a jeho dostupnosť vo vzorke dievčat.

Kľúčové slová: užívanie alkoholu, dostupnosť alkoholu, zručnosti v oblasti odmietania alkoholu, pozitívne a negatívne očakávania užívania alkoholu

ALCOHOL USE, ALCOHOL REFUSAL SKILLS AND THEIR ASSOCIATION WITH EXPECTED CONSEQUENCES OF ALCOHOL USE AND ACCESSIBILITY OF ALCOHOL AMONG SCHOOLCHILDREN

Abstract

The study aimed to explore the relationship between alcohol use, alcohol refusal skills, accessibility of alcohol, and expected consequences of alcohol use. The research sample consisted of 572 adolescents from 12 primary schools in Slovakia (50.1% boys, mean age = 12.49; SD = 0.59) based on stratified random sampling. Binary logistic regressions and mediation analyses were used for the analysis and were carried out separately for boys and girls. The models for boys and girls were found to be significant (chi square 35.57, $p < .001$; $R^2 = 12.9 - 17.4$, chi square, 81.54, $p < .001$; $R^2 = 27, 8 - 37.1$). For boys, alcohol use was significantly negatively associated with alcohol refusal skills and positively with the availability of alcohol. For girls, alcohol use was significantly negatively associated with alcohol refusal skills and negative expectations were found. Positive relationships with positive expectations and alcohol availability were also confirmed. In the sample of girls, both negative and positive expectations in the relationship between alcohol use and the availability of alcohol were confirmed as mediators of these relationships.

Key words: *alcohol use, accessibility of alcohol, alcohol refusal skills, expectations of positive and negative consequences of alcohol use*

Došlo: 9. 9. 2020

Schváleno: 7. 5. 2021

Úvod

Alkohol je prvou dostupnou drogou, s ktorou sa mladí ľudia v živote stretávajú (ESPAD, 2016). Úlohou a cieľom prevenčných programov užívania návykových látok je jednak zamedzenie iniciácií užívania návykových látok, oddialenie iniciácií užívania návykových látok, zamedzenie prechodu z prirodzenej fázy experimentovania s drogami do fázy pravidelného užívania návykových látok, ako aj samotné redukovanie užívania návykových látok (Cuijpers, 2002). Tieto ciele preventívnych programov je možné dosiahnuť priamymi cestami, napr. zvýšením a skvalitnením vedomostí, spôsobilostí, názorov a postojov súvisiacich s užívaním návykových látok, alebo prostredníctvom porozumenia vnútorných premenných súvisiacich s užívaním drog. Úlohou prevenčných programov zameraných na rezilienciu (Van Breda, 2018, Orosová et al., 2012) je posilniť vnútorné sily mladistvých, aby v prípade voľby neužívať alkohol dokázal mladý človek ustáť svoju pozíciu.

Aj keď existujú konzistentné dôkazy o tom, že predčasné a včasné začatie konzumácie alkoholu je spojené s celým radom budúcich negatívnych následkov (napr. zdravotné a psychické problémy, problémy v škole, rizikové sexuálne správanie, delikventné správanie, závislosti) (Yuen et al., 2020), relatívne malá pozornosť sa venovala priamo špecifickým schopnostiam odmietnutia alkoholu v súvislosti s očakávaniami dôsledkov užívania alkoholu pri podmienkach jeho dostupnosti. Nie jednotlivé faktory, ktoré jednotlivo súvisia s užívaním alkoholu, ale kombinácia týchto rizikových/protektívnych faktorov pri významnosti každého z nich môžu priniesť porozumenie vnútorných mechanizmov užívania alkoholu pri rešpekte rodových odlišností mladých dospelých.

Intra/interpersonálne premenné súvisiace s užívaním alkoholu

Alkohol je trvale najrozšírenejšou drogou užívanou u adolescentov (Kraus et al., 2018). Európska štúdia ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and Other Drug) monitoruje situáciu a trendy v užívaní návykových látok u dospelých v 35 európskych krajinách vrátane Slovenska. V prieskume z roku 2015 (ESPAD, 2016) 47 % respondentov z Európy uviedlo konzumáciu alkoholu vo veku 13 rokov alebo mladších, pričom prevalencia užívania alkoholu slovenskými dospelými bola nad priemerom ESPAD (63 % dospelých uviedlo, že konzumovalo alkohol vo veku 13 rokov alebo skôr). Pritom vek, v ktorom dospelý vyskúša a začne užívať alkohol, je z hľadiska ich problémov súvisiacich s alkoholom v budúcnosti kľúčovým. V štúdii autora Donovan (2007) školáci, ktorí uvádzali ich skúsenosti s alkoholom vo veku 10, 11 alebo 12 rokov oproti adolescentom, ktorí uvádzali skúsenosti s alkoholom v 19 rokoch, mali vyššiu pravdepodobnosť diagnóz závislostí a porúch súvisiacich s užívaním alkoholu. V tomto ranom veku je len málo rozdielov medzi deťmi skúšajúcimi alkohol v závislosti od rasy alebo etnického pôvodu, pričom ostáva trend v porovnaní s užívaním cigariet rodového rozdielu v prospech chlapcov (ESPAD, 2016).

Tým, že alkohol je prvou vstupnou drogou v živote mladých ľudí, reálna dostupnosť alkoholu, ako aj vnímaná subjektívna dostupnosť alkoholu, t. j. ako ťažko ho mladý človek získa, či ho vôbec získa a od koho, je jednou z kľúčových premenných súvisiacich s užívaním alkoholu. Otázka dostupnosti alkoholu je súčasťou verejných politík, ako aj postojov, názorov na užívanie alkoholu a jeho dostupnosti v domácom prostredí, keď sa opakovane ukazuje dostupnosť alkoholu ako jeden z dominantných prvkov prispievajúci k užívaniu alkoholu (Gajdosova, Orosová & Stefanakova, 2018).

Mladí ľudia v období skorej adolescencie rýchlo fyzicky dozrievajú, majú potrebu silného emočného prežívania pri nedostatočnej zrelosti prefrontálnych mozgových štruktúr zodpovedných za racionálne vstupy, rozhodovacie procedúry (Gunn & Smith, 2010). Očakávania ohľadom užívania alkoholu súvisia s pozorovaním správania iných, s procesom učenia. Potvrdil sa súvis predpokladu o pozitívnych spoločenských, uvoľňujúcich účinkoch a zvýšenom prežívaní pozitívnych príjemných emócií so zvýšeným užívaním alkoholu u školákov (Sayette, 2017). Existujú teda validné dôkazy o tom, že očakávané dôsledky užívania alkoholu predpovedajú a súvisia s budúcim reálnym užívaním alkoholu a môžu zohrávať pri konzumácii alkoholu príčinnú úlohu (Jones & Gordon, 2017).

Sebaúčinnosť odmietania drog je jednou zo základných techník a stratégií preventívnych aktivít založených na reziliencii, ktorej základom je teória triadického recipročného determinizmu Banduru (1986), vzájomné pôsobenie a integrácia faktorov vonkajšieho prostredia, vnútorných faktorov a správania jedinca. Sebaúčinnosť v zmysle dosiahnutia cieľa a v zmysle presvedčenia o účinnosti procesu, ciest smerujúcich k tomuto cieľu, má pri užívaní alkoholu jednu z kľúčových úloh hlavne v súvislosti s tým, že sebaúčinnosť je možné podporovať, trénovať (Choi, Krieger & Hecht, 2013) a využiť jej rôzne zdroje na jej kultiváciu a posilnenie (vlastné skúsenosti, odpozorovanie správania iných, podporu od významných iných, vnímanie vlastného potenciálu).

Vzájomná súvislosť užívania alkoholu, dostupnosti alkoholu, očakávaných dôsledkov užívania alkoholu a zručností ich odmietania môžu priniesť porozumenie mechanizmu užívania alkoholu a tým aj možností preventívnych zásahov v skupine veľmi mladých užívateľov alkoholu.

Cieľom tejto štúdie bude preskúmať vzťahy medzi schopnosťami odmietania alkoholu, dostupnosťou alkoholu, očakávanými pozitívnymi/negatívnymi dôsledkami užívania alkoholu a užívaním alkoholu medzi chlapcami a dievčatami základných škôl.

Metóda

Výskumnú vzorku tvorilo 572 školákov (50,1 % chlapcov, priemerný vek = 12,49; SD = 0,59) zo stratifikovanej náhodnej vzorky pozostávajúcej zo žiakov základných slovenských škôl. Do zberu bolo zaradených 12 škôl v rámci celého Slovenska s dôrazom na zastúpenie škôl z rôznych krajov a z obcí rôznych veľkostí (Unplugged – Školský program univerzálnej prevencie medzi školákmi, 2020). V každej z vybraných 12 škôl sa výskumu zúčastnili žiaci všetkých tried siedmeho ročníka. Zber údajov bol realizovaný v septembri/októbri 2017. Dotazníky žiaci vyplňali počas dvoch vyučovacích hodín za prítomnosti zaškoleného člena výskumného tímu, bez prítomnosti učiteľa. Účasť študentov na štúdiu bola dobrovoľná, anonymná, bez motivácie za účasť. Rodičia boli o štúdiu informovaní a mohli s účasťou ich dieťaťa na štúdiu nesúhlasiť. Štúdia bola zrealizovaná ako súčasť rozsiahleho APVV projektu (APVV-15-0662) podporeného etickým súhlasom pracoviska (č. j. FIL003018/2017).

Metodiky

Užívanie alkoholu

Prevalencia užívania alkoholu (Hibell et al., 2012) bola zisťovaná odpoveďami na otázku „Pil si už niekedy alkohol?“ Žiaci mohli odpovedať odpoveďami: 1-nie nikdy, 2-už som skúsil, 3-pil som alkohol viackrát, 4-pijem alkohol pravidelne aspoň raz za mesiac, 5-pijem alkohol pravidelne aspoň raz za týždeň. Ich odpovede boli dichotomizované do dvoch skupín Do AL0 boli zaradovaní chlapci

a dievčatá, ktorí nemajú skúsenosť s alkoholom. Do skupiny AL1 boli zaradovaní školáci, ktorí už skúsenosti s užívaním alkoholu majú.

Vnímané dôsledky pitia alkoholu

Vnímané dôsledky užívania alkoholu boli zisťované reagovaním na otázku: „Čo sa podľa Teba stane s človekom po vypití alkoholu?“ (Aryal, Petzold & Krettek, 2013). Účastníci mali možnosť na škále od 1-veľmi pravdepodobné po 5-veľmi nepravdepodobné zaškrtnúť prežívanie nasledujúcich stavov a správania, ktoré boli rozdelené na pozitívne a negatívne očakávania dôsledkov užívania drog: bude sa cítiť uvoľnene, bude sa cítiť šťastný, zabudne na svoje problémy, bude kamarátsky, poriadne sa zabaví, bude mať problém s políciou, poškodí si svoje zdravie, nedokáže prestať piť, bude mu nanič (zvracanie, bolesti hlavy), spraví čosi, čo bude ľutovať, bude sa cítiť chorý.

Spôsobilosti, sebaúčinnosť v odmietaní alkoholu

Sebaúčinnosť v odmietaní alkoholu bola sledovaná sumárom odpovedí účastníkov na otázku: „Predstav si, že Ti ponúknu alkohol a Ty ho nechceš. Čo urobíš, ak Ti ho ponúkne: spolužiak / spolužiačka, najlepší priateľ, rodič, súrodenec, dievča/chlapec, ktoré/ktorý sa ti páči, dospelý, ktorého si stretol na ulici, dospelý, ktorý nie je Tvoj rodič, ale ktorý je pre Teba dôležitý“. Žiaci mali možnosť odpovedať: 1-určite neodmietnem, 2-asi neodmietnem, 3-asi odmietnem, 4-určite odmietnem (upravené podľa Macaulay, Griffin & Botvin, 2002).

Dostupnosť alkoholu

Dostupnosť alkoholu bola zisťovaná otázkou: „Ak by si chcel, aké ťažké by bolo pre teba alkohol získať?“ s možnými odpoveďami od 1-nemožné po 5-veľmi ľahké (Hibbel et al, 2012).

Štatistická analýza

Po základnej deskripcii sme použili binárne logistické regresie osobitne pre chlapcov a dievčatá s dichotomizovaným stavom užívania alkoholu ako závislou premennou a zručnosťami odmietania alkoholu, dostupnosťou alkoholu a pozitívnymi/negatívnymi očakávaniami dôsledkov užívania alkoholu ako nezávislými premennými. Mediačné analýzy boli uskutočnené prostredníctvom odporúčaného postupu Baron & Kenny (1986).

Výsledky

Tabuľka 1 popisuje výsledky rozdelenia chlapcov a dievčat do skupín podľa neužívania alkoholu AL0 a užívania alkoholu AU1. 40,5 % chlapcov a 47,0 % dievčat vo veku 12,49 uvádza neužívanie alkoholu. Neboli potvrdené štatisticky významné rozdiely medzi užívaním alkoholu u chlapcov a dievčat. Boli potvrdené štatisticky významné rozdiely v očakávaní negatívnych dôsledkov pitia alkoholu, vyššie negatívne očakávania boli potvrdené u dievčat v porovnaní s chlapcami (Tab. 2).

Tab. 1 Frekvencia užívania alkoholu v súbore chlapcov a dievčat

	Chlapci		Dievčatá		Chi-kvadrát
	N	%	N	%	
Nie	117	40,5	132	47	0,129 ns
Áno	172	59,5	149	53	

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

Tab. 2 Deskriptívna štatistika nezávislých premenných

	Chlapci		Dievčatá		t-test
	PR	SD	PR	SD	
Pozitívne očakávania	15,16	4,04	14,61	14,61	
Negatívne očakávania	21,66	3,7	22,47	3,53	-2,59*
Sebaúčinnosť odmietania	25,42	4,25	25,92	3,76	
Dostupnosť	2,61	1,49	2,39	1,40	

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

Užívanie alkoholu pozitívne koreluje (Tab. 3) s pozitívnymi očakávaniami dôsledkov užívania alkoholu a dostupnosťou alkoholu; negatívne s negatívnymi očakávaniami dôsledkov užívania alkoholu a schopnosťou odmietnuť alkohol. Najvyššie pozitívne korelácie (nízka hodnota korelačného koeficientu 0,411) sme potvrdili medzi užívaním alkoholu a dostupnosťou alkoholu.

Tab. 3 Korelácie závislej a nezávislých premenných

Užívanie alkoholu	1				
Pozitívne očakávania	0,172**	1			
Negatívne očakávania	-0,210**	-0,083	1		
Sebaúčinnosť odmietania	-0,314**	-0,058	0,074	1	
Dostupnosť alkoholu	0,411**	0,231**	-0,170**	-0,207**	1

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

Tab. 4 Binárne logistické regresie u chlapcov a dievčat

Chlapci	B	S.E.	Sig	95 % C.I.for EXP(B)		
				Exp()	Lower	Upper
Pozitívne očakávania	-0,014	0,035	0,695	0,987	0,922	1,056
Negatívne očakávania	-0,058	0,038	0,129	0,943	0,875	1,017
Sebaúčinnosť odmietania	-0,102	0,039	0,010*	0,903	0,836	0,976
Dostupnosť alkoholu	0,418	0,101	0,001***	1,519	1,246	1,852

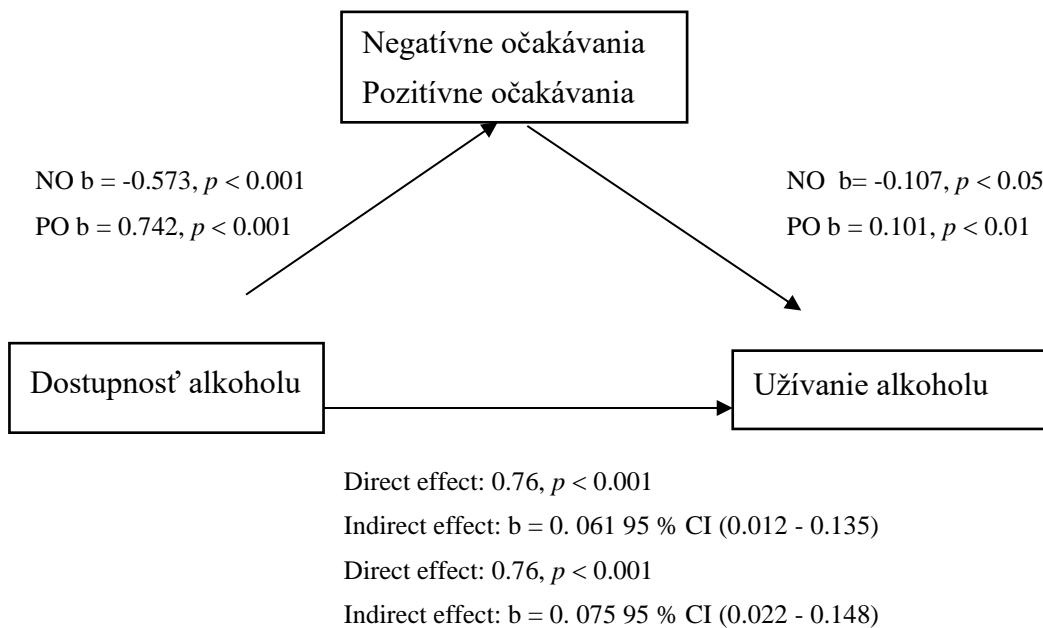
chi square 35,57, $p = 001$; $R^2 = 12,9 - 17,4$

Dievčatá	B	S.E.	Sig	95 % C.I.for EXP(B)		
				Exp()	Lower	Upper
Pozitívne očakávania	0,102	0,035	0,003**	1,107	1,035	1,185
Negatívne očakávania	-0,125	0,046	0,006**	0,883	0,807	0,965
Sebaúčinnosť odmietania	-0,096	0,044	0,029*	0,909	0,834	0,990
Dostupnosť alkoholu	0,675	0,127	0,001***	1,964	1,531	2,520

chi square 81,54, $p = 001$; $R^2 = 27,8 - 37,1$

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

Modely (Tab. 4) pre chlapcov (chi square 35,57, $p < .001$; $R^2 = 12,9 - 17,4$) a dievčatá (chi square 81,54, $p < .001$; $R^2 = 27,8 - 37,1$) potvrdili svoju významnosť. U chlapcov užívanie alkoholu negatívne asociovalo so zručnosťou jeho odmietania a pozitívne s dostupnosťou alkoholu. U dievčat sa v súvislosti s užívaním alkoholu potvrdili významne negatívne vzťahy so zručnosťami odmietania a negatívnymi očakávaniami. V danej vzorke sa potvrdili pozitívne vzťahy s pozitívnymi očakávaniami a dostupnosťou alkoholu.

Obrázok 1. Nepriamy efekt pozitívneho a negatívneho očakávania následkov užívania alkoholu vo vzťahu dostupnosť alkoholu – užívanie alkoholu u dievčat

V súlade s teoretickými predpokladmi bol následne zisťovaný nepriamy vzťah užívania alkoholu a dostupnosťou alkoholu prostredníctvom negatívnych a pozitívnych očakávaní následkov užívania alkoholu (Obr.1). Mediačný efekt bol analyzovaný podľa navrhovaného postupu formou lineárnej regresie. U dievčat sa potvrdil priamy vzťah medzi dostupnosťou a užívaním alkoholu. Potvrdila sa mediačná funkcia negatívnych ($b = 0.061$, 95 % CI (0.012 - 0.135)) ako aj pozitívnych očakávaných dôsledkov užívania alkoholu ($b = 0.075$, 95 % CI (0.022 - 0.148)) v danom vzťahu. Dievčatá s výraznejším očakávaním negatívnych dôsledkov užívania alkoholu pri dostupnosti alkoholu majú tendenciu menšieho užívania alkoholu v porovnaní s dievčatami s nižšou úrovňou negatívnych očakávaní, dievčatá s vyšším očakávaním pozitívnych dôsledkov užívania alkoholu pri dostupnosti alkoholu majú tendenciu častejšieho užívania alkoholu v porovnaní s dievčatami s nižšou úrovňou pozitívnych očakávaní užívania alkoholu.

Diskusia a záver

Preventívne programy hľadajú cesty a spôsoby, ako čo najviac oddialiť nástup skúseností s alkoholom u detí staršieho školského veku, ktorá v neskoršom veku súvisí so zdravým prechodom od experimentálneho štádia k príležitostnému užívaniu alkoholu v dospelosti. Prevencie zamerané na riziko a rezilienciu hľadajú faktory a súvislosti vyvažovania tých oblastí a činiteľov, ktoré vzájomne súvisia, ovplyvňujú a podmieňujú sa, čím nám vytvárajú reálnejší obraz o fungovaní mechanizmov užívania alkoholu, do ktorých môžeme následne efektívne zasahovať. Dostupnosť alkoholu a pozitívne očakávania sú tie faktory, ktoré užívanie alkoholu povzbudzujú, negatívne očakávania a sebaúčinnosť odmietania sú považované za faktory, ktoré pôsobia voči užívaniu alkoholu ochranné.

Napriek skutočnosti, že v posledných rokoch sa naznačuje mierne klesajúci trend v populácii slovenských školákov ohľadom celoživotného užívania alkoholu, týždenného pitia, neskoršieho prvého užitia alkoholu, alkohol ostáva vstupnou legálnou drogou školákov (Baška a kol. 2016). V našej vzorke neboli potvrdené štatisticky významné rodové rozdiely týkajúce sa užívania alkoholu. Súčasné výskumy ohľadom tendencií v užívaní legálnych drog poukazujú na podobnú trajektóriu fajčenia tabakových cigariet u chlapcov a dievčat, pričom sa poukazuje na rodové rozdiely v užívaní alkoholu vo väčšej miere u chlapcov ako u dievčat (ESPAD, 2016). Naša štúdia potvrdzuje podobný rodový trend aj pri užívaní alkoholu ako legálnej drogy.

Naše zistenia ohľadom sebaúčinnosti v odmietaní alkohol, dostupnosti alkoholu, pozitívnych a negatívnych očakávaní sú v súlade s predchádzajúcimi výskumami (Botvin & Griffin, 2015). U chlapcov užívanie alkoholu negatívne asociovalo so zručnosťou jeho odmietania a pozitívne s dostupnosťou alkoholu. U dievčat sa v súvislosti s užívaním alkoholu potvrdili významne negatívne vzťahy so zručnosťami odmietania, negatívnymi očakávaniami a pozitívne vzťahy s pozitívnymi očakávaniami a dostupnosťou alkoholu.

Sebaúčinnosť odmietania drog reprezentuje tak motivačnú, ako aj vôľovú dimenziu (Roofafza et al., 2018) jedinca, pôsobí ako jeho sebaregulačný mechanizmus v kritických situáciách. Medzinárodné štúdie potvrdzujú nižšiu sebaúčinnosť u užívateľov drog, fajčiarov tabakových cigariet, užívateľov alkoholu a opitosti, čo je v súlade s našimi výsledkami (Yang et al., 2019, Roofafza et al., 2018).

Zistenie dominantnej úlohy dostupnosti alkoholu pri užívaní alkoholu tak u chlapcov ako aj u dievčat je v súlade s predchádzajúcimi výskumami (Ochaba, 2016, Cook, Bond & Greenfield, 2014). Napriek verejným politikám sú školáci schopní si ľahko zabezpečiť zdroje alkoholu (Yoon, 2017), ktorými môžu byť okrem verejných zariadení aj rodinné prostredie (Rehorčíková a kol, 2013).

V súvislosti s dostupnosťou je významné potvrdenie a poukázanie na ich mediačné pozície, teda vnútorné mechanizmy negatívnych a pozitívnych očakávaní pri dostupnosti alkoholu u dievčat v súvislosti s užívaním alkoholu.

Informácie ohľadom očakávaní pozitívnych dôsledkov užívania alkoholu sú relatívne konzistentné, viaceré štúdie potvrdzujú, že pozitívne očakávania sú vyššie ako negatívne očakávania, pričom sa potvrdzuje nárast pozitívnych očakávaní dôsledkov užívania alkoholu s vekom (Bekman et al., 2011, Copeland et al., 2014, Donovan, Molina & Kelly, 2009). Menej konzistentné sú výsledky ohľadom očakávaní negatívnych dôsledkov užívania alkoholu a ich vzťahu s užívaním alkoholu (Bekman et al., 2011, Prins, Donovan & Molina, 2011). Štúdie poukazujú na to, že vedomosti detí o alkohole a postoje k nemu sa vytvárajú u detí ešte skôr, ako začnú alkohol užívať, pravdepodobne sa získajú pozorovaním v médiách a spoločenských situáciách. Tieto poznatky dovoľujú úvahy o tom, že vzdelávacie zásahy z pozície pedagogických a odborných zamestnancov ako realizátorov

preventívnych programov, popri prípade usmerňovateľov, a facilitátorov komunikácie žiak-rodíč, by mohli byť účinnejšie pri oneskorení začatia užívania alkoholu zameraním sa na zníženie pozitívnych očakávaní konzumácie alkoholu, zrealnenie obrazu o dôsledkoch užívania alkoholu a posilnenie pozitívnych očakávaní abstinencie skôr, než sústredenie sa na zvyšovanie negatívnych očakávaní dôsledkov užívania alkoholu. Túto stratégiu ponúkajú aj napr. Donovan, Molina & Kelly (2009), Bekman et al. (2011), Smith & Cyders (2016), ktorá je v protiklade k laickej regulácii užívania alkoholu u mladých ľudí (zvýrazňovanie negatívnych dôsledkov užívania alkoholu).

Pri očakávaní pozitívnych aj negatívnych dôsledkov užívania alkoholu sa nám potvrdili rodové špecifiká, keď sa ich úloha pri užívaní alkoholu nepotvrdila u chlapcov. V iných štúdiách (Gajdošová et al., 2017) sme potvrdili významnosť pozitívnych a negatívnych očakávaní, ako aj iných premenných, napr. emocionálnej regulácie pri celoživotnej prevalencii užívania alkoholu u dospelých chlapcov. Nekonzistentnosť týchto výsledkov, ako aj úvahy ohľadom ďalších možných premenných vstupujúcich do týchto vzťahov budú výzvou pre ďalšie výskumy.

Štúdia bola súčasťou rozsiahleho projektu (APVV-15-0662), v danom príspevku popisujeme vybrané výsledky pred uskutočnením preventívneho programu (Universal school-based program for preventing smoking, substance use and alcohol abuse among early adolescents (www.eudap.net, <http://www.upjs.sk/filozoficka-fakulta/katedra-pedagogickej-psychologie-a-psychologie-zdravia/KPPaPZ>), čo je limitom štúdie. Databáza získaná od žiakov, ako aj rodičov, nám umožňuje v budúcnosti spracovanie s využitím longitudinálnych dát.

Podporujeme myšlienku, že v prevencii zameranej na rezilienciu by sme ako pedagogickí a odborní pracovníci mali začať hovoriť so školákmi o alkohole, keď sú na základnej škole, vzdelávacie programy by sa mali zamerať na oddialenie začatia užívania alkoholu, posilnenie sebaúčinnosti v odmietaní alkoholu v prípade dostupnosti alkoholu a zníženie, resp. zrealnenie očakávaní ohľadom pozitívnych dôsledkov užívania alkoholu.

Podakovanie

Príspevok bol podporený Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0662 a Vega 1/0371/20.

Literatúra

- Aryal, U. R., Petzold, M., & Krettek, A. (2013). Perceived risks and benefits of cigarette smoking among Nepalese adolescents: A population-based cross-sectional study. *BMC Public Health*, 13, 187. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-13-187>
- Bandura, A. (1986). From thought to action: Mechanisms of personal agency. *New Zealand Journal of Psychology*, 15, 1-17.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173–1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Baška, T., Madarasová-Gecková, A., Bašková, M., & Krajčovič, A. (2016). Decline in alcohol use among adolescents in Slovakia: A reason for optimism? *Public Health*, 139, 203–208. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2016.08.003>

- Bekman, N. M., Goldman, M. S., Worley, M. J., & Anderson, K. G. (2011). Pre-adolescent alcohol expectancies: Critical shifts and associated maturational processes. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 19(6), 420-432. <https://doi.org/10.1037/a0025373>
- Botvin, G. J., & Griffin, K. W. (2015). Life Skills Training: A competence enhancement approach to tobacco, alcohol, and drug abuse prevention. In L. M. Scheier (Ed.), *Handbook of adolescent drug use prevention: Research, intervention strategies, and practice* (p. 177-196). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14550-011>
- Cook, W. K., Bond, J., & Greenfield, T. K. (2014). Are alcohol policies associated with alcohol consumption in low- and middle-income countries? *Addiction*, 109(7), 1081-1090. <https://doi.org/10.1111/add.12571>
- Copeland, A. L., Proctor, S. L., Terlecki, M. A., Kulesza, M., & Williamson, D. A. (2014). Do positive alcohol expectancies have a critical developmental period in pre-adolescents? *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 75(6), 945-952. <https://doi.org/10.15288/jsad.2014.75.945>
- Cuijpers P. (2002). Effective ingredients of school-based drug prevention programs. A systematic review. *Addictive Behaviors*, 27(6), 1009-1023. [https://doi.org/10.1016/s0306-4603\(02\)00295-2](https://doi.org/10.1016/s0306-4603(02)00295-2)
- Donovan, J. E. (2007). Really underage drinkers: the epidemiology of children's alcohol use in the United States. *Prevention science*, 8(3), 192-205. <https://doi.org/10.1007/s11121-007-0072-7>
- Donovan, J. E., Molina, B. S. G., & Kelly, T. M. (2009). Alcohol outcome expectancies as socially shared and socialized beliefs. *Psychology of Addictive Behaviors*, 23(2), 248-259. <https://doi.org/10.1037/a0015061>
- ESPAD Group (2016). *ESPAD Report 2015: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. <https://doi.org/10.2810/022073>
- Gajdošová, B., Orosová, O., Janovská, A., & Berinšterová, M. (2017). Factors of lifetime prevalence of alcohol use among early adolescents boys and girls. *International Psychological Applications Conference and Trends : Book of Abstracts : 29 April - 1 May 2017, Budapest, Hungary*. 58. WIARS.
- Gajdošová, B., Orosová, O., & Stefaňáková, M. (2018). Accessibility of alcohol, alcohol refusal skills and lifetime alcohol use among early adolescents. *European Journal of Public Health* 28(4), 355-355. <https://doi.org/10.1093/eurpub/cky214.133>
- Gunn R. L., & Smith, G. T. (2010). Risk factors for elementary school drinking: Pubertal status, personality, and alcohol expectancies concurrently predict fifth grade alcohol consumption. *Psychology of Addictive Behaviors*, 24(4), 617-627. <https://doi.org/10.1037/a0020334>
- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A., & Kraus, L. (2012). *The 2011 ESPAD Report: Substance use among students in 36 European countries*. Modintryckoffset AB. http://www.espad.org/sites/espad.org/files/The_2011_ESPAD_Report_FULL_2012_10_29.pdf
- Choi, H. J., Krieger, J. L., & Hecht, M. L. (2013). Reconceptualizing efficacy in substance use prevention research: Refusal response efficacy and drug resistance self-efficacy in adolescent substance use. *Health Communication*, 28(1), 40-52. <https://doi.org/10.1080/10410236.2012.720245>
- Jernigan, D., Noel, J., Landon, J., Thornton, N., & Lobstein, T. (2017). Alcohol marketing and youth alcohol consumption: A systematic review of longitudinal studies published since 2008. *Addiction*. 112 Suppl 1, 7-20. <https://doi.org/10.1111/add.13591>
- Jones, S. C., & Gordon, C. S. (2017). A systematic review of children's alcohol-related knowledge, attitudes and expectancies. *Preventive Medicine*, 105, 19-31. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2017.08.005>

- Kraus, L., Seitz, N. N., Piontek, D., Molinaro, S., Siciliano, V., Guttormsson, U., & Griffiths, P. (2018). Are The Times A-Changin'? Trends in adolescent substance use in Europe. *Addiction*, 113(7), 1317-1332. <https://doi.org/10.1111/add.14201>.
- Macaulay, A. P., Griffin, K.W., & Botvin, G. J. (2002). Initial internal reliability and descriptive statistics for a brief assessment tool for the Life Skills Training drug-abuse prevention program. *Psychological Report*, 91(2), 459-482. <https://doi.org/10.2466/pr0.2002.91.2.459>
- Ochaba, R. (2016). Regulácia predaja a užívania alkoholických nápojov na Slovensku. *Verejné zdravotníctvo*, 12(1), 1-60. <http://verejnezdravotnictvo.szu.sk>.
- Orosová, O., Janovská, A., Kopuničová, V., & Vaňová, M. (2012). *Základy prevencie užívania drog a problematického používania internetu v školskej praxi*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.
- Prins, J. C., Donovan, J. E., & Molina, B. S. (2011). Parent-child divergence in the development of alcohol use norms from middle childhood into middle adolescence. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 72(3), 438-443. <https://doi.org/10.15288/jsad.2011.72.438>
- Rehorčíková, V., Nemčovská, E., Sklenárová, Z., Kállay, A., Kállayová, D., Bražinová, A., & Slaná, M. (2013). Impact of family level factors on alcohol drinking in primary school children. *Central European Journal of Public Health*, 21(4), 202–206. <https://doi.org/10.21101/cejph.a3913>
- Roohafza, H., Omid, R., Alinia, T., Heidari, K., Mohammad-Shafiee, G., Jaberifar, M., Sadeghi, M., & Maziak, W. (2018). Factors associated with smoking contemplation and maintenance among Iranian adolescents. *Eastern Mediterranean Health Journal*, 24(8), 714-721. <https://doi.org/10.26719/2018.24.8.714>
- Sayette, M. A. (2017). The effects of alcohol on emotion in social drinkers. *Behaviour Research and Therapy*, 88, 76–89. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2016.06.005>
- Smith, G. T. & Cyders, M. A. (2016). Integrating affect and impulsivity: The role of positive and negative urgency in substance use risk. *Drug and Alcohol Dependence*, 163, 3-12. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2015.08.038>.
- Unplugged–Školský program univerzálnej prevencie medzi školákmi (2020). <https://www.upjs.sk/filozoficka-fakulta/katedra-pedagogickej-psychologie-a-psychologie-zdravicia/unplugged>
- Van Breda, A. D. (2018). A critical review of resilience theory and its relevance for social work. *Social Work*, 54(1), 1-18. <https://doi.org/10.15270/54-1-611>
- Won, K., Cook, J., Bond, T., & Greenfield, K. (2014). Are alcohol policies associated with alcohol consumption in low- and middle-income countries? *Addiction*, 109(7), 1081–1090. <https://doi.org/10.1111/add.12571>
- Yang, C., Zhou, Y., Cao, Q., Xia, M. & An, J. (2019). The relationship between self-control and self-efficacy among patients with substance use disorders: Resilience and self-esteem as mediators. *Frontiers in Psychiatry*, 10, 388. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00388>
- Yoon, S., Lam, W. W. T., Sham, J. T. L., & Lam, T. H. (2017). Underage drinking, group identity and access to alcohol: A qualitative study of Chinese youths, *Health Education Research*, 32(3), 269-278. <https://doi.org/10.1093/her/cyx045>
- Yuen, W. S., Chan, G., Bruno, R., Clare, P., Mattick, R., Aiken, A. Boland, V., McBride, N., McCambridge, J., Slade, T., Kypri, K., Horwood, J., Hutchinson, D., Najman, J., De Torres, C., & Peacock, A. (2020). Adolescent alcohol use trajectories: Risk factors and adult outcomes. *Pediatrics*, 146(4), e20200440. <https://doi.org/10.1542/peds.2020-0440>.

Údaje o autorke:

Doc. PhDr. Beata Gajdošová, PhD. prednáša na Katedre pedagogickej psychológie a psychológie zdravia Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach. Výskumne sa venuje skúmaniu intrapersonálnych faktorov v súvislosti so správaním súvisiacim so zdravím. Na UPJŠ pracuje aj ako koordinátorka pre študentov so špecifickými potrebami. Je psychoterapeutkou (Psychoterapia a poradenstvo orientované na klienta PCA), dlhodobo pôsobila v pedagogicko-psychologickej poradni ako školský psychológ.

Kontaktné údaje:

Adresa: Katedra pedagogickej psychológie a psychológie zdravia, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Moyzesova 9, 040 11 Košice, Slovenská republika

E-mail: beata.gajdosova1@upjs.sk

Gajdošová, B. (2021). Užívanie alkoholu, sebaúčinnosť odmietania alkoholu vo vzťahu k očakávaným dôsledkom užívania alkoholu a jeho dostupnosťou u školákov. *E-psychologie*, 15(2), 17-28.
<https://doi.org/10.29364/epsy.400>